

De Index en de natuur van Nederland

In 2008 is de Index Natuur en Landschap (hierna Index) vastgesteld als de gemeenschappelijke natuurtaal voor overheden en beheerders. De Index beschrijft de natuur- en beheertypen waar beleid en beheer zich op richten. Tot de Index is besloten omdat er een woud aan verschillende typologieën was ontstaan dat tot communicatieproblemen leidde. De Index vervangt en integreert die eerdere typologieën en claimt de 'natuurtaal' van Nederland te zijn. De vraag is of de Index die claim waarmaakt.

De Index is gezamenlijk ontwikkeld door de terreinbeherende organisaties en afgestemd met de provincies en het toenmalige ministerie van LNV. Hij vervangt eerdere typologieën, zoals de natuurdoeltypen en de typologieën van Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten en hij integreert de habitattypologie van de Habitatrictlijn, zie kader. De Index is bedoeld om de afstemming tussen beheerders en overheden te verbeteren. Maar de presentie is breder. Volgens het provinciale Portaal Natuur en Landschap is de Index een "uniforme, breed erkende 'natuurtaal'" die beschrijft "welke typen natuur, agrarische natuur en landschap we kennen in Nederland". Al eerder plakte de Cie Audit Index NLR (2008) het begrip taal op de Index: hij is ontwikkeld als een gezamenlijke 'taal'-structuur voor het beleid.

Taal heeft naast een communicatieve ook een culturele functie die bijvoorbeeld tot uiting komt in de wijze waarop we over natuur spreken, deze waarderen en ermee willen omgaan. Een paar voorbeelden.

Dotterbloemhooilanden staan voor een grote soortenrijkdom, voortgebracht door een bepaalde vorm van (historisch) landgebruik. Ze kwamen vroeger veel voor en zijn nu bijna verdwenen (zie kader). In de Index komt het dotterbloemhooiland niet voor als zelfstandig natuur- en beheertype. Het is samen met andere vegetatietypen ondergebracht bij de natuurtypen nat schraalland en vochtig hooiland. Daarmee is het cultuurhistorische

verhaal van de dotterbloemhooilanden minder zichtbaar geworden in beleid en beheer.

Veldnamen zijn namen van akkers, groenelementen of andere opvallende elementen in het landschap. Met het verdwijnen van deze veldnamen verdwijnt volgens Elerie en Spek (2009), die onderzoek deden naar veldnamen in het Drentsche Aa-gebied, ook belangrijke historisch-ecologische kennis van die plekken.

En ook MacFarlane (2015), verzamelaar van lokale namen voor landschapselementen in het Verenigd Koninkrijk, betreurt het langzamerhand verdwijnen van die namen. Ze staan vaak voor verhalen over land, landgebruik en de mensen die er woonden en werkten, en die schat aan betekenissen vindt hij essentieel voor een brede waardering van natuur.

De vraag die ik in dit artikel probeer te beantwoorden is of de Index niet alleen een efficiënter natuurbeleid dient, zoals bedoeld, maar of hij ook als de gemeenschappelijke natuurtaal van Nederland recht doet aan de wijze waarop we natuur en landschap kennen en waarderen. Daarvoor is het belangrijk om de Index te bekijken in relatie tot andere natuurtypologieën in Nederland.

Typen typologieën

In dit artikel maak ik een onderscheid in wetenschappelijke, functionele en culturele typologieën van natuur en landschap.

Dr. J.N.M. (Jos) Dekker
Klaverstraat 36, 3572 VE
Utrecht
josnmdekker@kpnmail.nl

Foto **Flip Witte**, Lemelerberg.
Doet de Index recht aan hoe we natuur en landschap kennen en waarderen?

Index Natuur en Landschap

De Index Natuur en Landschap, de landelijke, uniforme natuurtafel, is te vinden op portaalnatuuren-landschap.nl. De Index is de basis van het Subsidiestelsel Natuur en Landschap, is gekoppeld aan gewenste kwaliteitsniveaus en standaardkosten voor het beheer en dient ook voor de verantwoording van de terreinbeherende organisaties (Cie Audit Index NLR, 2008).

De Index vervangt eerdere natuurtypologieën: de natuurdoeltypen, de Programma Beheerpakketten, PSAN-pakketten, de subdoeltypen van Staatsbosbeheer en de natuurtypen van Natuurmonumenten. De Index integreert ook de habitattypen van Natura 2000, maar deze blijven wel zelfstandig bestaan, evenals de watertypen van de Kaderrichtlijn Water. Provinciale typologieën zullen minder belangrijk worden of zijn al verdwenen.

De Index is al diverse malen aangepast. Anno 2017 bestaat hij uit 17 natuurtypen met 49 beheertypen, 4 typen landschapselementen met 21 beheertypen en 7 agrarische natuurtypen met 18 beheertypen. Totaal dus 88 beheertypen. Daarnaast zijn er provinciale typen landschapselementen en agrarische natuur.

De provincies passen de Index inmiddels toe in hun natuurbeheerplannen. Daarin wordt tot op perceleniveau aangegeven welk beheertype aanwezig of gewenst is. Alleen voor dat beheertype kan subsidie worden verkregen.

Wetenschappelijk natuurtypologieën zijn bijvoorbeeld de typologieën van soortengroepen, vegetaties en ecotopen. De belangrijkste zijn de Vegetatie van Nederland (Schaminée *et al.*, 1995) en het CML-ecotopensysteem (Runhaar *et al.*, 1987). Deze typologieën hebben oudere versies, verwijzen naar andere typologieën en worden regelmatig aangepast.

Functionele natuurtypologieën zijn ontwikkeld voor beleid, bestuur en beheer van natuur. Ze zijn vaak wetenschappelijk onderbouwd. Hieronder vallen de natuurdoeltypen, habitattypen/profielen, Programma Beheerpakketten, de typologieën van Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten, classificaties van de Dienst Landelijk Gebied en de Meetkundige Dienst, de typologie van de Kaderrichtlijn Water (KRW), en beschermingscategorieën in het beleid (zoals natuurmonumen-

ten en natuurontwikkelingsgebieden). Ook de Index is een functionele typologie.

Al deze typologieën hebben hun eigen motivatie en functie. Beleidstypologieën zoals de natuurdoeltypen zijn bedoeld om natuurdoelen te definiëren, beheertypologieën zoals die van Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten sturen het beheer. Een wetenschappelijke typologie als de Vegetatie van Nederland is ongeschikt om dergelijke functies te vervullen op de schaal van beleid en beheer.

Culturele natuurtypologieën geven natuur betekenis. Daartoe behoren de vele classificaties van waarden, houdingen, visies en beelden ten aanzien van natuur (Buijs, 2009). Ze bakenen af wat wel of geen natuur is en hoe daar mee om te gaan. Een bekende classificatie is die uit het Natuurbeleidsplan van 1990: de wildernisvisie, de klassieke natuurvisie en de functionele natuurvisie (LNV, 1990). Een meer recente is van Buijs (2009): het wildernis natuurbeeld, het brede, het esthetische en het functionele natuurbeeld. Deze typologieën zijn soms het resultaat van sociaalwetenschappelijk onderzoek en hebben dan een zekere maatschappelijke objectiviteit en duurzaamheid. Onder culturele typologieën vallen veldnamen en ook streeknamen voor soorten en vegetaties, zoals made, miede, vleier, vlier (flier) of vuilmaat voor hooiland (leestekensvanhetlandschap.nl/hooiland) en bijzondere namen om een eigen natuurwaarde uit te drukken, zoals weidevogel, bollenvogel, stinsenplant, stadsnatuur, oernatuur of de *big five*.

Er zijn ook landschapstypologieën, zoals de Nederlandse landschapstypologie gebaseerd op fysisch-geografische regio's en ontginningstypen, de Europese biogeografische regio's en Europese landschappen (Mücher *et al.*, 2006). Elke provincie heeft wel een eigen landschapstypologie.

Grote diversiteit

Tot aan de Index ontwikkelde er zich een grote variatie aan functionele natuurtypologieën, vooral aan het eind van de vorige eeuw. Adviesbureaus hadden soms hun eigen varianten. Arcadis maakte een groslijst van 22 functionele natuurtypologieën die in Nederland gehanteerd werden, waaronder verzamelingen zoals alle provinciale systemen van natuurdoel- en vegetatietypen, en de Europese EUNIS- en CORINE-verzamelingen (Logemann *et al.*, 2010). Hierbij was maar één stadstypologie (Almere), waren geen typologieën van groene bureaus en geen culturele natuurtypologieën. Rekening houdend met die verzamelingen en veronderstellend dat er een aantal stadstypologieën en typologieën van groene bureaus waren, schat ik in dat er anno 2010 meer dan 60 wetenschappelijke en functionele natuurtypologieën in gebruik waren in Nederland. Daaronder een aantal varianten of dialecten, zoals provinciale varianten van de natuurdoeltypologie of lokale typologieën van beheerders. De landschapstypologieën en de vele classificaties van natuurbeelden zijn niet in deze schatting meegenomen. Hoeveel van deze typologieën nu nog in gebruik zijn weet ik niet.

Een deel van de typologieën is via een soort ‘woordenboeken’ vertaald naar andere typologieën. In de Vegetatie van Nederland worden vegetatietypen gerelateerd aan synoniemen. De vegetatietypen van Nederland en die van Staatsbosbeheer zijn vertaald naar de habitattypologie. De subdoeltypen van Staatsbosbeheer, de natuurtypen van Natuurmonumenten, de natuurdoeltypen en de typologie van het Programma Beheer zijn vertaald naar de Index-typologie. En ook de habitattypen zijn geïntegreerd in de Index. Vertalingen van culturele natuurtypologieën onderling en naar functionele natuurtypologieën zijn mij niet bekend.

Foto **Jos Dekker**
gewone dotterbloem
(*Caltha palustris*)

Dotterbloemhooiland

Het dotterbloemhooiland is een vegetatietype met een grote cultuurhistorische waarde. Het vormde een kenmerkend onderdeel van de natte landschappen zoals die in grote delen van Nederland tot rond 1900 hebben bestaan. Dotterbloemhooilanden kwamen voor in laagveen- en kleigebieden en in beekdalen en waren het traditionele hooilandtype van de natte voedselarme gronden, meer nog dan het blauwgrasland. De opbrengst was zeer belangrijk. Boeren hadden slimme bevoeiingsstelsels ontwikkeld om een hoge productiviteit te bereiken. In beekdalen werd de toevoer van gunstig basenhoudend grondwater bevorderd. Ongeschikt zuur water uit hoger gelegen hoogvenen en heiden werd geweerd met wallen met of zonder houtgewas erop of met verhoogde wegen, die ‘leidijk’, ‘dijk’ of ‘stouwe’ werden genoemd (natuurkennis.nl).

Er komt nog maar weinig goed ontwikkeld dotterbloemhooiland voor, volgens Weeda *et al.* (2002) slechts een paar honderd hectare. Een van de bolwerken in Nederland is het stroomdallandschap van de Drentsche Aa.

Het dotterbloemhooiland kan doelsoorten bevatten waaronder soorten van de Vogel- en Habitatrichtlijn en heeft dus een erkende natuurwaarde. Het zijn bloemrijke hooilanden met diverse orchideeënsoorten, waar veel vlinders en andere insecten op afkomen.

Nat schraalland en vochtig hooiland zeggen iets over de vereiste abiotiek en het vroegere gebruik, dotterbloemhooiland zegt iets over het gewenste resultaat. Weeda *et al.* (2002) vinden het overigens onterecht dat bloemrijke hooilanden, waaronder het dotterbloemverbond, als schraalland worden betiteld. Het was aanvankelijk geen zelfstandig natuurdoeltype (Bal *et al.*, 1995), later wel (Bal *et al.* 2001). In de natuurtypologie van Staatsbosbeheer kwam het niet als zelfstandig type voor, wel in die van Natuurmonumenten (Index vertaaltabel versie 0.3, 2009). In de Index is het verdwenen als zelfstandig type. Afhankelijk van de natuurtaal verschijnt of verdwijnt dit natuurtype.

Verwarring

De natuurdoeltypologie was dus niet de enige functionele natuurtypologie in Nederland. Het rijk moest ook werken met de habitattypen van de Habitatrictlijn en de watertypen van de Kaderrichtlijn Water die beide geen directe relatie hadden met de natuurdoeltypen. Voor de financiering van het natuurbeheer waren er de pakketten van het Programma Beheer en de (sub)doeltypen van Staatsbosbeheer. Provincies hanteerden varianten van het natuurdoeltypensysteem en de grote beheerders hadden hun eigen typologieën.

Volgens de Natuurbalans 2005 leidden de verschillende systematieken voor natuurdoelen bij beheerders en overheden tot 'taalproblemen' bij de evaluatie van het beleid (MNP, 2005). De ene typologie moest vertaald worden in een andere, bijvoorbeeld een subdoeltype van Staatsbosbeheer in een pakket van het Programma Beheer en een natuurdoel. De Index zou aan deze verwarring en vertaalproblemen een einde moeten maken. De grote variatie aan culturele natuurtypologieën werd echter niet meegenomen.

De taalkeuze sluit in of uit

Wie talen uitsluit, beperkt de betrokkenheid van hun sprekers. Natuurtypologieën kunnen beschouwd worden als (natuur)talen, zoals de Cie Audit Index NLR (2008) stelt. Ook natuurtypologieën kunnen mensen in- en uitsluiten en daarmee voor macht gebruikt worden. Er zijn expert- en lekentypologieën. De indeling van de Vegetatie van Nederland, evenals de herkenning van vegetatietypen in het veld, is voorbehouden aan experts. Voor leken zijn de achterliggende theorie en methodologie veel te complex. De bepaling van habitattypen in het veld of op de kaart voor de aanwijzing van Natura 2000-gebieden is onder meer gebaseerd op het voorkomen van vegetatietypen. Door deze systematiek wordt je

als burger en leek buitengesloten bij de bepaling van habitattypen.

Natuurtypologieën kunnen ook natuur in- en uitsluiten. De Index is een integratie van een beperkt aantal bestaande functionele natuurtypologieën. De indeling is vooral gericht op abiotische condities (waterhuishouding en voedselrijkdom), en dus meer op beheer dan op natuurresultaat. Vegetatietypen zijn nauwelijks meer herkenbaar. De Index-typologie is grof en abstract. Zo omvat het beheertype Rivier- en moeraslandschap 6 voormalige subdoeltypen van Staatsbosbeheer, 9 voormalige natuurdoeltypen en 16 habitattypen. De nuance in het natuurbeheer dreigt daardoor te verdwijnen. Volgens Logemann *et al.* (2010) is de Index niet goed toepasbaar buiten het Natuurnetwerk Nederland (NNN). Buiten het NNN is er nauwelijks Index-natuur, alleen landschapselementen en bijzondere weilanden en akkers. Logemann *et al.* maakten daarom een aanvullende lijst met onder meer sloten, struweelrijke perceelscheidingen en overhoeken, bermen, permanent grasland en stedelijk groen. De index bevestigt daarmee de trend in het natuurbeleid om te focussen op het NNN en Natura 2000, op grotere eenheden en op proces in plaats van resultaat.

Taalstrijd

In het natuurbeleid- en beheer worden de natuurtypologieën gebruikt voor de formulering van doelstellingen (natuurdoeltypen), het stellen van prioriteiten, taakverdelingen, toewijzing van hulpbronnen, sturen van het beheer, evaluaties en voor interne en externe verantwoording. Omdat het dus om meer gaat dan alleen de naam van een stukje natuur, zal de keuze van de typologie een rol kunnen spelen in machtsverhoudingen tussen bijvoorbeeld rijk en provincies, de EU en Nederland, beleidsmakers en beheerders, diverse typen beheerders en gebruikers. Bij de vormgeving van het

Foto **Jos Dekker** dotterbloem-
hooiland Drentsche Aa

beheer van natuurgebieden bijvoorbeeld, hebben bestuurders en beheerders enerzijds en andere burgers anderzijds elkaar bestreden met verschillende natuurbeelden (Buijs, 2009). Het ligt dus voor de hand om te veronderstellen dat de keuze en vormgeving van een gemeenschappelijke natuurtypologie in Nederland het resultaat is van een ‘taalstrijd’. Hoewel het debat over de ontwikkeling van de Index, voorzover bekend, niet gedocumenteerd is, is dat inderdaad het beeld dat uit een tweetal interviews voor dit artikel naar voren komt. De vertaling

van de habitatclassificatie naar Nederlandse vegetatietypen heeft veel discussie opgeleverd en interpretatieverschillen aan het licht gebracht (interview Schipper). Eerdere versies moesten aangevuld of gerepareerd worden. En de regelmatige aanpassingen van de Index verlopen meestal niet zonder slag of stoot. Ook in het Verenigd Koninkrijk was dit het beeld. Daar ging de vertaling van de Europese CORINE-typologie naar de eigen vegetatieclassificatie met nogal wat turbulentie gepaard door verschillen in interpretatie (Waterton, 2002).

De geïnterviewden Schipper (Staatsbosbeheer) en Siebel (Natuurmonumenten) vinden het verlies van hun eigen natuurtypologieën ten gunste van de Index niet erg. Voor het beheer en samenwerking met andere beheerders is een gemeenschappelijke natuurtypologie belangrijk. In de keuze voor de Index zal waarschijnlijk pragmatisme in de onderlinge relaties de doorslag hebben gegeven. Wat niet wil zeggen dat daarmee ook de natuurtypologie is gekozen die het meest recht doet aan de verschillende opvattingen over welke natuur we in Nederland kennen, hoe we die waarderen en willen beheren.

Dynamiek in natuurtypologieën

Natuurtypologieën veranderen voortdurend. Niet alleen omdat de natuur verandert, maar ook omdat de typologieën zich ontwikkelen. Nieuwe wetenschappelijke inzichten in ecologische samenhangen, wetenschappelijke verfijning, schoolvorming, veranderingen in beleid en sturingsfilosofie, maatschappelijke betrokkenheid en culturele veranderingen kunnen aanleiding zijn om bestaande natuurtypologieën aan te passen of nieuwe te ontwikkelen. Het gaat niet alleen om een voortdurende verfijning en diversificatie, de Index laat zien dat het ook kan gaan om versimpeling, uniformering en monopolisering. Een periode van diversificatie is opgevolgd door een periode van versimpeling. Het omgekeerde kan ook weer gebeuren. Ik verwacht dat wetenschappers en experts het niet zullen kunnen laten om de Index weer te gaan verfijnen of provinciale en lokale varianten te ontwikkelen. En als maatschappelijke organisaties een grotere rol gaan spelen, kunnen zo weer nieuwe natuurtypologieën ontstaan.

Speelt de natuur zelf geen rol? De verarming van de natuur gedurende de laatste halve eeuw heeft niet geleid tot minder en simpeler typologieën. In tegendeel. De toenemende waardering voor wildernisnatuur zou kunnen

leiden tot minder (verfijnde) talen. Hoewel, ook wildernissen worden al geclassificeerd naar meer en minder wildernis (Kwak & Kuiters, 2014).

Discussie en conclusie

Experts hanteren andere typologieën en zeggen daarmee andere dingen over natuur dan leken. Leken hanteren meer expressieve elementen, deskundigen cognitieve (Buijs, 2009). Kunnen deze typologieën gecombineerd worden?

Je kunt classificeren op basis van uiterlijke kenmerken of op basis van gebruik (Descola, 2002). Natuurbeelden bestaan uit definities van natuur, waarden die aan natuur worden toegekend en visies op beheer (Buijs, 2009). De natuurtypen van de Index zijn gebaseerd op abiotische kenmerken en levensgemeenschappen. De beschrijvingen geven enige cultuurhistorische informatie, maar zeggen niets over beheer. Een systematische vergelijking met en eventueel integratie van de verschillende natuurtypologieën van voor de Index zou tot een verrijking van die laatste kunnen leiden. Ten minste zou bij de toepassing van de Index voor de bepaling van het beheer in een gebied rekening gehouden kunnen worden met de culturele natuurtypologieën van betrokkenen.

De revolutie van Bleker heeft de kloof blootgelegd tussen beleid en beheer enerzijds en anderzijds de waardering van natuur in de rest van de samenleving (Dekker, 2011). Een functionele natuurtypologie die heel anders klinkt dan culturele natuurtypologieën zal die kloof niet verkleinen.

De Index heeft ongetwijfeld voordelen als gemeenschappelijke taal voor beleidsmakers en beheerders. Maar als de Index de enige natuurtypologie is die nog gehanteerd wordt, is dat een verschraving van de mogelijkheden om de culturele waarden van de natuur uit te drukken. Dat is riskant voor de betrokkenheid van mensen bij de natuur

en voor participatie in het beheer. Oudere functionele natuurtypologieën kunnen dienen als referenties voor de vele historisch-ecologische en cultuurhistorische betekenissen van de verschillende Indextypen en geven betekenis aan beheerkeuzen uit het verleden. Culturele natuurtypologieën beschrijven andere dimensies van de relaties van mens en maatschappij met de natuur, die ook voor beleid en beheer relevant zouden moeten zijn.

Dank

Ik ben Piet Schipper (Staatsbosbeheer) en Henk Siebel (Natuurmonumenten) erkentelijk voor de interviews die zij mij gaven en bedank twee reviewers plus Piet Schipper voor hun waardevolle commentaar op het manuscript.

Literatuur

Bal, D., H.M. Beijer, Y.R. Hoogeveen, S.R.J. Jansen & P.J. van der Reest, 1995. Handboek natuurdoeltypen in Nederland. IKC Natuurbeheer, Wageningen.

Bal, D., H.M. Beijer, M. Fellinger, R. Haveman, A.J.F.M. van Opstal & F.J. van Zadelhoff, 2001. Handboek natuurdoeltypen; 2e geheel herziene ed. Expertisecentrum LNV, Wageningen.

Buijs, A., 2009. Public natures. Thesis. Alterra, WUR.

Cie Audit Index NLR, 2008. De Index gewogen; over 'taal' en taalbeheersing. Utrecht.

Dekker, J., 2011. Natuurbescherming in turbulente tijden. Landschap 28/1: 43-49

Descola, Ph., 2002. Constructing natures: symbolic ecology and social practice. In: Ph. Descola & G. Pálsson (eds.). Nature and Society. London. Routledge: 82-102.

Elerie, H. & T. Spek (red), 2009. Van Jeruzalem tot ezelakker. Utrecht. Matrijs.

Kwak, A. & L. Kuiters, 2014. Wildernis in een getemd Europa. In J. Schamineé & J. Janssen (red.). Het oude continent. Zeist. KNNV Uitgeverij: 161-177.

Logemann, D., F.G. van der Vegte, J.G. Bosman & N. de Vries, 2010. De Natuurkaart van Nederland, vertaling van natuurtypologieën en perspectief. Assen, Arcadis.

Macfarlane, R., 2015. Landmarks. Hamish Hamilton, UK.

LNV, 1990. Natuurbeleidsplan; regeringsbeslissing. TK 1989-1990, 21149, 2-3.

MNP, 2005. Natuurbalans 2005. Bilthoven, Natuur- en Milieuplanbureau.

Mücher, C.A., D.M. Wascher, J.A. Klijn, A.J.M. Koomen & R.H.G. Jongman, 2006. A new European Landscape Map as an integrative framework for landscape character assessment. In: R.G.H. Bunce & R.H.G. Jongman (eds). Landscape Ecology in the Mediterranean: inside and outside approaches. IALE Publ. Series 3, pp 233-243.

Runhaar, J., C.L.G. Groen, R. van der Meijden & R.A.M. Stevers, 1987. Een nieuwe indeling in ecologische groepen binnen de Nederlandse flora. Gorteria 13: 276-359.

Schamineé, J.H.J., A.H.F. Stortelder & V. Westhoff, 1995. De Vegetatie van Nederland (5 delen). Uppsala/Leiden, Opulus Press.

Waterton, C., 2002. From field to fantasy: Classifying Nature, Constructing Europe. SSS 32/2: 177-204.

Weeda, E.J., J.H.J. Schamineé & L. van Duuren, 2002. Atlas van Plantengemeenschappen in Nederland. Deel 2: Graslanden, zomen en droge heiden. Quelle, Utrecht.